Development of Community-based Tourism Based on the Grassroots Economy Concept

Kewalin Noosut
Doctor of Philosophy program in School of Tourism Development,
Maejo University
Varaphorn Duangsaeng
Lecturer, School of Tourism Development, Maejo University
Corresponding Author: kewalinnoosut@gmail.com

Received: June 14, 2019 **Revised:** September 2, 2019 **Accepted:** September 16, 2019

Abstract

Community-based tourism is an important issue at the national and international levels. In addition, the community-based tourism situation has experienced an increase in growth rate. This trend makes public agencies and tourism network parties be aware of the concept of community-based tourism and mutually develop such tourism in Thailand to reach international standard which the development mainly focuses on local people to participate in tourism activities in their community. This article is intended to study community-based tourism issues and grassroots economy concept based on review of related literature and research. It aims to analyze relationships between community based tourism and grassroots economy in which tourism is a tool for sustainable community development through the principle of grassroots economy. This includes analyzing a strategic plan on sustainable community-based tourism to strengthen competency of human resource in the community. This is on the basis of their potential in community-based tourism management and self-reliance based on sufficiency. Also, it aims to add value of resources in tourist spots on the basis of local identity. Not only this, it focuses on the creation of happiness between local people and tourist. Importantly, residents in the community are encouraged and supported in terms of fair income distribution from community-based tourism. This helps reduce social inequality and truly promote sustainability in the community.

Keywords: Community- based Tourism, Grassroots Economy, Strategic Planning on Community-based Tourism

การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานคิดเศรษฐกิจฐานราก

เกวลิน หนูสุทธิ์
นักศึกษาปริญญาเอก คณะพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้
วราภรณ์ ดวงแสง
อาจารย์ประจำ คณะพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้
ผู้จัดทำบทความต้นฉบับ: kewalinnoosut@gmail.com

ได้รับบทความ: 14 มิถุนายน 2562 **ปรับปรุงแก้ไข:** 2 กันยายน 2562 **ตอบรับตีพิมพ์:** 16 กันยายน 2562

บทคัดย่อ

เนื่องจากกระแสการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นประเด็นสำคัญที่ถูกกล่าวถึงในระดับโลกและระดับประเทศ ประกอบกับสถานการณ์การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีอัตราการเติบโตเพิ่มสูงขึ้น หน่วยงานภาครัฐและภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยว ได้ตระหนักรู้และร่วมกันพัฒนาเพื่อยกระดับการท่องเที่ยวโดยชุมชนของประเทศไทยจากฐานรากสู่มาตรฐานสากล โดยมุ่งเน้นภาคประชาชนในท้องถิ่นเป็นเป้าหมายหลัก บทความวิชาการนี้จึงมุ่งเน้นศึกษาประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชน และหลักการเศรษฐกิจฐานราก จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้เขียนวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับหลักเศรษฐกิจฐานราก ในการนำการท่องเที่ยวมาเป็นเครื่องมือเพื่อพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนผ่านหลักการเศรษฐกิจฐานราก ตลอดจนวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนสู่ความอย่างยั่งยืนจากแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนอันนำไปสู่การเสริมสร้างสมรรถนะของทรัพยากรมนุษย์ในชุมชนให้มีศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบพึ่งพาตนเองบนฐานแห่งความพอเพียง ผนวกกับการเพิ่มมูลค่าทรัพยากรในแหล่งท่องเที่ยวบนฐานอัตลักษณ์ของท้องถิ่น และมุ่งเน้นการสร้างความสมดุลของความสุขทั้งคนในชุมชน และนักท่องเที่ยว โดยสนับสนุนให้คนในชุมชนมีการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรม เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม และเกิดความยั่งยืนในชุมชนอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวโดยชุมชน เศรษฐกิจฐานราก แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชน

บทนำ

พัฒนาการของรูปแบบการท่องเที่ยวจากอดีตสู่ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย และมีความหลากหลายมากขึ้นตามพฤติกรรมของผู้เดินทางท่องเที่ยว ซึ่งในปัจจุบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นอีกหนึ่งรูปแบบการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวชาวไทย และต่างประเทศมากขึ้น เนื่องจากพฤติกรรมนักท่องเที่ยวได้เปลี่ยนไปจากเดิม ส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์เดินทางเพื่อสัมผัสประสบการณ์ใหม่ๆอยู่ตลอดเวลา และมักเป็นประสบการณ์บนฐานอัตลักษณ์ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ โดยมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าของบ้าน และผู้มาเยือนผ่านกิจกรรมท่องเที่ยวภายในชุมชน (ฐิติ ฐิติจำเริญพร และคณะ, 2559) ด้วยพฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นประสบการณ์จากการท่องเที่ยวเพิ่มจำนวนมากขึ้น จึงส่งผลให้อัตราการเติบโตของชุมชนที่มีการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพิ่มจำนวนมากขึ้นด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นประเทศไทย หรือกลุ่มประเทศอาเซียนก็ตาม

แม้ว่าแนวโน้มจำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนเพิ่มขึ้น นำมาซึ่งรายได้แก่ชุมชนที่มากมายมหาศาล แต่จะมีเพียงกี่ชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนให้เกิดความอย่างยั่งยืนอย่างแท้จริง และส่งผลให้คนในชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างเป็นสุข จากกระแสการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นที่นิยมมากขึ้น ผนวกกับจำนวนแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนมีอัตราเติบโตอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้หน่วยงานด้านการท่องเที่ยวเล็งเห็นถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยสามารถยกระดับ และพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนในระดับโลก และระดับประเทศ ตามที่องค์การการท่องเที่ยวโลก (UNWTO) ได้ประกาศให้ปี พ.ศ. 2560 เป็นปีแห่งการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเพื่อพัฒนา ภายในงาน The International Tourism Fair of Spain โดยกำหนดแผนการจัดกิจกรรมระดับโลกจำนวน 5 ด้าน ได้แก่ 1) มีส่วนในการสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน 2) ให้ความสำคัญกับประเด็นด้านสังคม การจ้างงาน และการลดปัญหาความยากจน 3) มีการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ปกป้องสิ่งแวดล้อม และภาวการณ์เปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ (Climate Change) 4) ให้คุณค่าทางวัฒนธรรม ความหลากหลาย และมรดกทางวัฒนธรรม 5) ความเข้าใจร่วมกัน ความสงบสุข และความมั่นคง ซึ่งแผนงานดังกล่าวได้สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวอาเซียน โดยให้ความสำคัญกับแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพที่มีการนำเสนอประสบการณ์ด้วยความหลากหลาย และเป็นหนึ่งเดียวบนฐานการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างสมดุลและยั่งยืน การมีส่วนร่วม และมีความรับผิดชอบ เพื่อสนับสนุนความเป็นอยู่ที่ดีทางเศรษฐกิจ และสังคมแก่พลเมืองอาเซียน (สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2560)

ดังนั้นการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงกลายเป็นวาระแห่งชาติสำหรับประเทศไทย เนื่องด้วยรัฐบาลมองว่า คนในชุมชนเปรียบเสมือนฐานรากของประเทศ หากประเทศจะยืนอยู่ได้อย่างมั่นคงต้องเริ่มจากการสร้างเสริมฐานรากให้แข็งแรงก่อน ฉะนั้นการท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงสามารถสร้างเสริมเศรษฐกิจฐานราก โดยกำหนดทิศทาง และแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในอนาคตอย่างเป็นรูปธรรมผ่านแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการสร้างความสุขให้คนในชุมชน และแบ่งปันความสุขให้กับนักท่องเที่ยวได้อย่างสมดุล ผู้เขียนจึงมีวัตถุประสงค์ในการเขียนบทความครั้งนี้เพื่อ 1) ศึกษาหลักการท่องเที่ยวโดยชุมชน และเศรษฐกิจฐานราก จากการทบทวนวรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2)

วิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับหลักเศรษฐกิจฐานราก ในการนำการท่องเที่ยวมาเป็นเครื่องมือเพื่อพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนผ่านหลักการเศรษฐกิจฐานราก และ 3) วิเคราะห์แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนสู่ความอย่างยั่งยืนจากแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อหาคำตอบว่าท้ายที่สุดแล้วแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานคิดเศรษฐกิจฐานรากสามารถนำไปสู่ความยั่งยืนและสามารถสร้างสุขอย่างสมดุลให้คนในชุมชนท้องถิ่นได้อย่างไร

การท่องเที่ยวโดยชุมชน

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเป็นอีกหนึ่งเครื่องมือที่ถูกนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนผ่านกระบวนการวิจัย โดยมีคนในชุมชนเป็นศูนย์กลาง และมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวภายในชุมชนเพื่อนำไปสู่การดูแลรักษา ตลอดจนฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้มีความสมดุลกับภูมิปัญญา อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และเกื้อกูลต่อเศรษฐกิจของชุมชนในอนาคต หากย้อนไปในยุคบุกเบิกงานด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนในประเทศไทย ภายใต้โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (Responsible Ecological Social Tour Project – REST) ได้ให้คำนิยามของ “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” ไว้ว่า เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแล เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน (พจนา สวนศรี, 2546) นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของ “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” ไว้ในทำนองเดียวกันว่า เป็นอีกหนึ่งรูปแบบการท่องเที่ยวทางเลือกที่มีการบริหารจัดการโดยชุมชนเป็นหลัก ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการวางแผน การตัดสินใจ ดำเนินการ การรักษาผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล โดยคำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถนำไปสู่การเรียนรู้ และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่ดีแก่เจ้าบ้าน และผู้มาเยือน (สินธุ์ สโรบล, 2546; คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, 2559)

บทบาทของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวได้ถูกคาดหวังว่าเป็นวิธีการจัดการท่องเที่ยวแบบหนึ่งที่มีศักยภาพ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนของคนในชุมชนเป็นแกนหลัก ในขณะเดียวกันภาพรวมของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีความเป็นรูปธรรมชัดเจนว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้เข้าไปมีบทบาทในการสร้างคุณภาพใหม่ของการท่องเที่ยวให้มีความหมายมากกว่าการพักผ่อน ความสนุกสนาน และความบันเทิง หากได้เปิดมิติของการท่องเที่ยวเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเคารพคนในท้องถิ่น โดยชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนมีหลักการดังนี้ (สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน, 2556)

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและตัดสินใจ
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
4. ยกระดับคุณภาพชีวิต
5. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น

7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม

8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น

10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

นอกจากนี้ พจนา สวนศรี (2546: 20-21) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า เจตนารมณ์ของการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เนื่องจากทรัพยากรการท่องเที่ยวกับทรัพยากรที่ชุมชนใช้เป็นฐานการผลิตเป็นทรัพยากรเดียวกัน จึงควรเชื่อมโยงการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาชุมชน และมองการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม โดยให้ความสำคัญกับองค์ประกอบหลัก 5 ด้านของการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวมอันประกอบด้วย การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมือง ดังรายละเอียดในตาราง 1

ตารางที่ 1 องค์ประกอบหลัก 5 ด้านของการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม

มิติของการพัฒนา	การพัฒนาชุมชน	การพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม
ด้านเศรษฐกิจ	- มีรายได้จากการผลิต	- เกิดกองทุนในการพัฒนาหมู่บ้าน
	- มีการพัฒนาด้านเศรษฐกิจที่หลากหลาย	- สร้างงานที่เกี่ยวเนื่องกับการท่องเที่ยว
	- พึ่งตนเองได้	- สร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน
ด้านสังคม	- คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา	- พัฒนาคุณภาพชีวิต
	- ดำรงความยุติธรรมในสังคม	- ภาคภูมิใจในตนเอง
	- มีคุณภาพชีวิตที่ดี	- แบ่งบทบาทการทำงานของทุกเพศ ทุกวัย
	- มีองค์กรชุมชน	- เกิดองค์กรชุมชนในการจัดการ
ด้านวัฒนธรรม	- การศึกษา	- เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่าง
	- การรับรู้ ถ่ายทอดวัฒนธรรม	- แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน
	- การอนุรักษ์วัฒนธรรม	- เติบโตจากรากฐานทางวัฒนธรรมของตนเอง
ด้านสิ่งแวดล้อม	- สิทธิในการจัดการทรัพยากร	- พิจารณาขีดความสามารถในการรองรับ
	- การดูแลเอาใจใส่ด้านสิ่งแวดล้อม	- มีการจัดการของเสีย
	- การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ	- สร้างสำนึกการอนุรักษ์ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม
ด้านการเมือง	- การมีส่วนร่วมของชุมชน	- ชาวบ้านมีส่วนร่วม
	- การพัฒนาจากความต้องการของประชาชน	- สามารถต่อรองกับภายนอก
	- ความเป็นประชาธิปไตย	- มีสิทธิในการจัดการทรัพยากรของชุมชน

ที่มา: ดัดแปลงจาก พจนา สวนศรี (2546)

จากหลักการ และกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนข้างต้น เห็นได้ว่ามีรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นหนึ่งในเครื่องมือที่ใช้พัฒนาชุมชน โดยยึดกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นแกนหลัก เพื่อขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมือง โดยท้ายที่สุดคนในชุมชนเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างแท้จริง อาทิ สร้างอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้แบบพึ่งพาตนเอง คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยตระหนัก และดำรงรักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของชุมชน ตลอดจนร่วมดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่อย่างยั่งยืน ดังประโยคที่ว่า “ชุมชนคิด ชุมชนทำ ชุมชนได้”

แก่นแท้ของเศรษฐกิจฐานราก

“รวยกระจุก จนกระจาย” จากคำกล่าวนี้ได้สะท้อนถึงความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจในสังคมไทย ด้วยความเหลื่อมล้ำไม่ได้เป็นเพียงตัวชี้วัดสุขภาพทางเศรษฐกิจในภาพรวมได้ดีเท่านั้น แต่ยังสามารถสะท้อนระบบเศรษฐกิจการเมือง โดยเฉพาะในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างทุน และรัฐได้อย่างแหลมคมด้วย นอกจากนี้ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจยังมาพร้อมกับความเหลื่อมล้ำทางสังคมด้านอื่นๆด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา คุณภาพชีวิต หรือแม้แต่ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ที่เกิดขึ้นกับประชาชนในชนบท ซึ่งเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศชาติ เปรียบเสมือนรากฐานของประเทศไทย ดังคำปาฐกถาพิเศษของ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้กล่าวไว้ว่า “ไม่มีเจดีย์องค์ใดสร้างได้จากยอด ต้องสร้างจากฐานทั้งสิ้น เปรียบเหมือนแนวคิดสร้างฐานของประเทศไทยให้แข็งแรง ซึ่งฐานของประเทศไทยก็คือชุมชนท้องถิ่น” ดังนั้นแนวทางในการนำไปสู่การแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำนั่นคือภาครัฐได้หันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนา และส่งเสริมเศรษฐกิจฐานราก โดยอาศัย 2 แนวคิดหลักผนวกกัน อันได้แก่ แนวคิดที่ 1 คือการพัฒนาความเข้มแข็งของรากฐานประเทศ ถ้าหากฐานของประเทศแข็งแรงก็จะสามารถรองรับประเทศทั้งหมดได้อย่างมั่นคง และแนวคิดที่ 2 คือ ความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคประชาสังคม ดังหลักการที่ว่า ชุมชนลงมือทำ เอกชนขับเคลื่อน รัฐบาลสนับสนุน โดยมีองค์ประกอบสำคัญ คือ (คณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก, 2559; องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน(องค์การมหาชน), 2559)

1. มีการรวมกลุ่ม เพื่อสร้างพลังในการทำงานร่วมกัน ความสามารถที่จะเจรจาต่อรองและประสานงานทั้งภายในและภายนอกอย่างมีประสิทธิภาพ

2. มีการจัดการระบบการเงินของชุมชน การบูรณาการทุนร่วมกัน มีกองทุนของชุมชนที่เข้มแข็งสามารถเป็นกลไกการเงินของชุมชนในการพัฒนาทั้งเศรษฐกิจสังคม อาชีพ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมของชุมชน และของคนในชุมชน

3. มีระบบการจัดการทุนชุมชนที่ครอบคลุมทุนทางสังคม ทุนคน ฟื้นฟูทรัพยากร วิถีวัฒนธรรม ภูมิปัญญา อัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น ประวัติศาสตร์

4. มีระบบข้อมูลที่ทันสมัยรอบด้านทั้งภายใน และภายนอก เพื่อการวิเคราะห์ระบบของท้องถิ่น อาชีพ รายได้รายจ่าย การผลิต ฐานเศรษฐกิจ ที่ดิน ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ข้อมูลความรู้ระบบเศรษฐกิจเกี่ยวข้องภายนอกเป็นฐานสำคัญในการวางแผนชุมชน การวางแผนเพื่อการตัดสินใจ การติดตาม วัดผล และรายงานผล

5. มีระบบการผลิตของชุมชนทั้งขั้นพื้นฐาน และก้าวหน้าที่ได้มาตรฐาน มีมูลค่าเพิ่ม และสามารถเชื่อมโยงระบบเศรษฐกิจภายนอกได้

6. สร้างความร่วมมือในทุกระดับและทุกมิติ เพื่อให้เกิดความร่วมมือให้บรรลุเป้าหมายและสัมพันธภาพที่ดี ทั้งระดับกลุ่มต่อกลุ่ม กลุ่มกับชุมชน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภูมินิเวศน์ หรือรวมตัวกันเป็นเครือข่ายประเด็นต่างๆ ได้ เช่น เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ เครือข่ายข้าว เครือข่ายประมงพื้นบ้าน เครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชน เครือข่ายภูมินิเวศน์วิถีวัฒนธรรม หรือการสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานต่างๆ เป็นต้น

7. มีระบบการอยู่ร่วมกัน หรือเคารพกติกา จารีตประเพณีในการอยู่ร่วมกัน ระบบสวัสดิการการดูแลซึ่งกันและกันและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ และสังคมใหญ่อย่างสร้างสรรค์และเกื้อกูล

8. มีคุณธรรม จริยธรรมในการทำกิจกรรม การประกอบกิจการทั้งด้านเศรษฐกิจ และสังคม หรือการดำรงชีวิต

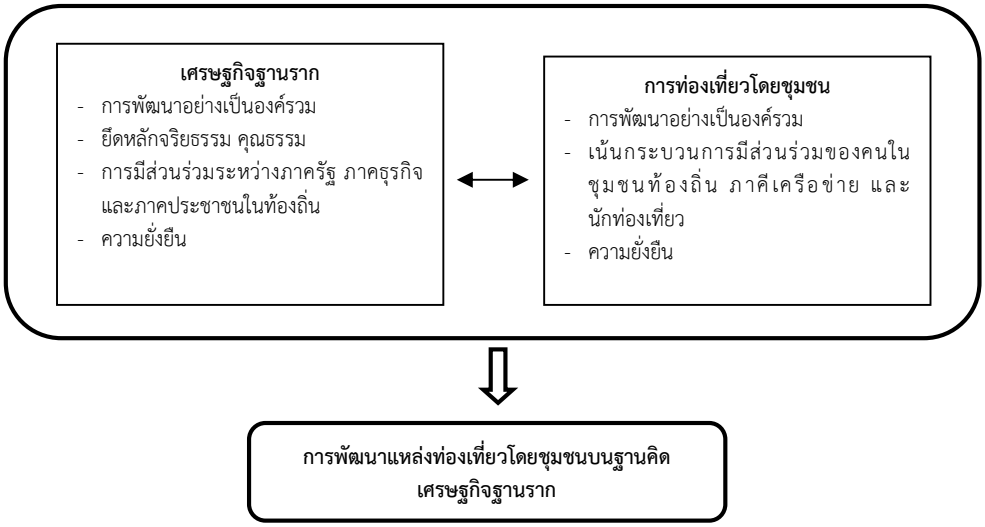
9. มีความเป็นเจ้าของร่วมกัน โดยคนในชุมชนร่วมทุนร่วมกิจกรรมหรือกิจการ ในการพัฒนาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน มีสำนึกถึงความเป็นเจ้าของร่วมกัน

10. คนในพื้นที่ของชุมชนสามารถมีส่วนร่วม มีความรู้เรื่องราวการพัฒนาในพื้นที่รวมทั้งความรู้ในสังคมอื่นๆ มีคุณภาพ มีความมั่นใจที่จะให้ความรู้ความเห็น ร่วมคิดร่วมทำ ตื่นรู้ มีความสร้างสรรค์ มีคุณธรรมจริยธรรมพื้นฐาน ครอบครัวมีความเข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้มากที่สุด

โดยสรุปแล้ว เศรษฐกิจฐานราก คือ ระบบเศรษฐกิจแนวราบที่ส่งผล และสร้างความสัมพันธ์ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนมีการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่นอย่างครบวงจร ตั้งแต่ขั้นตอนการผลิตพื้นฐาน การแปรรูป การบริการ การตลาด การผลิตอาหารและความจำเป็นพื้นฐานต่างๆสำหรับคนพื้นที่อย่างพอเพียง และพัฒนาเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมหรือเป็นธุรกิจของชุมชน นอกจากการจัดการของภาคชุมชนแล้ว ยังมีหน่วยงานภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมบูรณาการทำงานกับคนในชุมชน เพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้ และเสริมสร้างศักยภาพของคนในชุมชนให้สูงขึ้น เพื่อทำให้ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเอง มีรายได้มากกว่ารายจ่าย และสามารถพัฒนาเป็นผู้ผลิต ผู้สร้างงานบริการต่างๆจากท้องถิ่นที่เข้มแข็ง สร้างสรรค์ หลากหลาย มีเอกลักษณ์ ทันสมัย และเชื่อมโยงกับระบบตลาดอย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งได้เปิดโอกาส และแบ่งปันให้คนทุกกลุ่มทุกวัยสามารถมีพื้นที่ในการร่วมพัฒนาได้อย่างผสมผสาน อันนำไปสู่การพัฒนาอย่างมีฉันมิตรเป็นธรรม และมีความสัมพันธ์อย่างเท่าเทียม

หากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้ว พบว่าหลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน และระบบเศรษฐกิจฐานราก มีฐานคิดที่คล้ายคลึงกัน และนำไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน นั่นคือ “มีหลักการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมในมิติใหญ่ จำแนกเป็นด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่น ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และภาคีเครือข่าย อันนำไปสู่ความยั่งยืนอย่างสมดุลในทุกมิติ” ดังกรอบแนวความคิดในภาพที่ 1 ซึ่งสามารถอธิบายในเชิงประจักษ์ได้ว่า หลักการของเศรษฐกิจฐานรากเป็นระบบเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นที่สามารถพึ่งตนเองได้อย่างมีคุณธรรม มีการช่วยเหลือ พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาด้านต่างๆ ในพื้นที่ ทั้งสังคม ผู้คน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติให้มีความยั่งยืน (คณะอนุกรรมการ

ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก, 2559) นอกจากนี้ยังมีการบูรณาการองค์ความรู้ร่วมกับหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐหรือภาคเอกชนก็ได้เข้ามาให้ความรู้ เพื่อเพิ่มพูนศักยภาพของคนในชุมชนให้แข็งแกร่ง และชุมชนสามารถอยู่ได้ด้วยตัวเองภายในภาคหน้า ในทำนองเดียวกันการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นหนึ่งในรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีหลักการพัฒนาบนฐานการพัฒนาอย่างยั่งยืนในทุกมิติอย่างเป็นองค์รวม ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยมีกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นหัวใจหลักในการขับเคลื่อนการทำงานที่เริ่มจากชุมชนร่วมกันค้นหาปัญหา ร่วมกันตัดสินใจและวางแผน ร่วมกันดำเนินงาน ร่วมกันรับผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน และร่วมกันติดตามประเมินผลการดำเนินงาน รวมไปถึงการทำงานร่วมกันของภาคีเครือข่ายจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อันเป็นประสบการณ์ที่ดีระหว่างคนในชุมชน และนักท่องเที่ยว นั่นคือคนในชุมชนมีมากกว่าคำว่า “คุณภาพชีวิตที่ดี” โดยคุณภาพชีวิตที่ดีนั้นจะต้องมาพร้อมกับคำว่า “ความสุข” จากการวิเคราะห์ดังข้างต้นจึงสามารถสรุปได้ว่า เศรษฐกิจฐานรากเป็นฐานคิดใหญ่ในเชิงนโยบายที่รัฐบาลกำหนดขึ้นมาเพื่อใช้ในการพัฒนาประเทศ โดยมุ่งเป้าพัฒนาจากฐานของประเทศเป็นลำดับแรก กล่าวคือ ประชาชนในชุมชนท้องถิ่น เพื่อเป็นการสร้างรากฐานของประเทศให้มีความแข็งแรง และมั่นคง ส่งผลให้หลายภาคส่วนมีการนำแนวคิดเศรษฐกิจฐานรากไปปรับใช้ หนึ่งในนั้นคือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน อันเนื่องมาจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการร่วมดำเนินงานของคนในชุมชนอย่างแท้จริง จากการที่ชุมชนคิด ชุมชนทำ และชุมชนได้ ดังนั้นเพื่อให้กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนนำไปสู่ความยั่งยืน และสามารถสร้างสุขอย่างสมดุลให้แก่คนในชุมชนท้องถิ่น จึงได้มีการกำหนดแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนที่สอดรับกับหลักการเศรษฐกิจฐานราก เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม

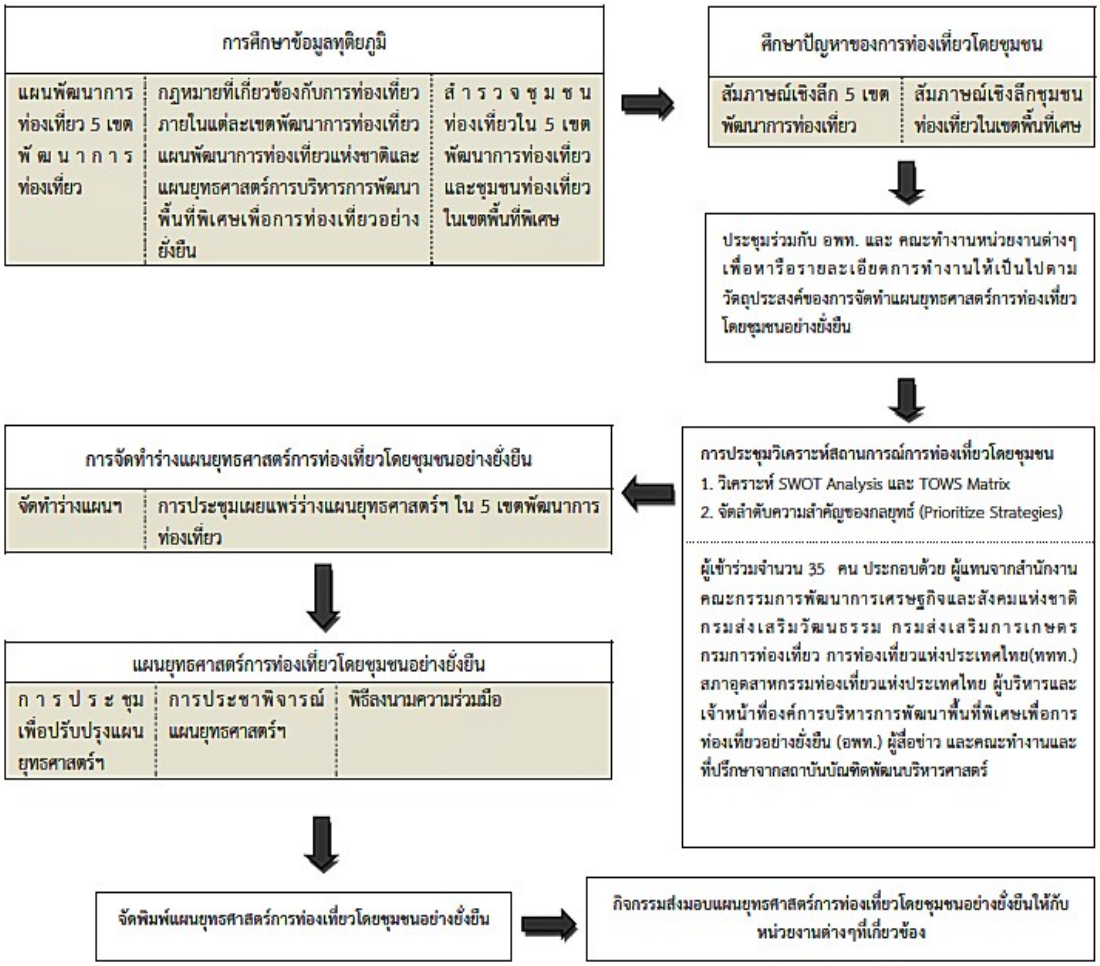

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดจากการสังเคราะห์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน

แผนยุทธศาสตร์เปรียบเสมือนเข็มทิศในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่จะนำไปสู่การยกระดับการท่องเที่ยวเพื่อประโยชน์แก่ชุมชน และความยั่งยืน จึงมีความสำคัญยิ่งในการดำเนินการโดยอาศัยกระบวนการมี

ส่วนร่วมของทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ดังนั้นกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาจึงได้ร่วมกับสำนักท่องเที่ยวโดยชุมชน องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) โดยมีคณะการจัดการการท่องเที่ยวสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์เป็นที่ปรึกษาในการดำเนินงาน “โครงการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนฉบับแรกในปี พ.ศ. 2559-2563” เพื่อเป็นทิศทาง และแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างชัดเจน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของพหุภาคีที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยว ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ ภาคประชาสังคมและชุมชน โดยแผนยุทธศาสตร์ดังกล่าวจะต้องมีความเชื่อมโยงและสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกับแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2558 - 2560 ของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาใน 5 กลุ่มจังหวัดท่องเที่ยว (คลัสเตอร์) ประกอบด้วย 1) เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา (เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง และพะเยา) 2) เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอันดามัน (ภูเก็ต กระบี่ พังงา ตรัง และสตูล) 3) เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ (นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี) 4) เขตพัฒนาการท่องเที่ยวฝั่งทะเลตะวันออก (ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด) และ 5) เขตพัฒนาการท่องเที่ยวฝั่งทะเลตะวันตก (เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร และระนอง) โดยมีกระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ ดังรายละเอียดในภาพที่ 2

ภาพที่ 2 กระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน ปี พ.ศ. 2559-2563
ที่มา: ดัดแปลงจากกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (2559)

จากกระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนนำมาซึ่งการกำหนดวิสัยทัศน์ที่ระบุว่า “การท่องเที่ยวโดยชุมชนของไทยพัฒนาสู่สากลอย่างมีเอกภาพบนฐานการรักษา และจัดการทรัพยากรชุมชนอย่างยั่งยืนสู่ชุมชนแห่งความสุข” ซึ่งหมายถึง การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนของไทยที่มีมาตรฐานด้านการบริการ ความสะอาด และความปลอดภัยที่สากลกำหนดไว้เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพได้อย่างเหมาะสมตามศักยภาพชุมชน โดยเป็นการจัดการท่องเที่ยวที่อยู่บนฐานแนวคิดของการรักษา และจัดการทรัพยากรชุมชน โดยทรัพยากรชุมชนหมายรวมถึง ต้นทุนทางวัฒนธรรม สังคม และสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังเป็นการพัฒนาที่มีเอกภาพซึ่งอาศัยกระบวนการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการมีส่วนร่วม โดยเครือข่ายประชารัฐที่สร้างสมดุลของความสุขทั้งคนในชุมชน และผู้มาเยือน ซึ่งสอดคล้องกับประเด็นยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชน

อย่างยั่งยืน ดังนี้ (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.), 2559)

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 1 เสริมสร้างคุณภาพ ทักษะ และความสามารถของทรัพยากรมนุษย์ในชุมชนให้มีศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบพึ่งพาตนเองบนฐานความพอเพียง และความรู้ โดยมุ่งเน้นให้คนในชุมชนพัฒนาองค์ความรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยว และสามารถยกระดับตนเองเป็นวิทยากรหรือพี่เลี้ยงการท่องเที่ยวโดยชุมชนของไทยและอาเซียนได้

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 2 ส่งเสริมการเพิ่มคุณค่า และมูลค่าของต้นทุนทรัพยากรชุมชนสู่การเป็นสินค้าและบริการบนฐานอัตลักษณ์ เอกลักษณ์ และการมีส่วนร่วมของชุมชนสู่ต้นแบบการเป็นแหล่งเรียนรู้การพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในระดับต่างๆ โดยส่งเสริมการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค สิ่งอำนวยความสะดวกที่เหมาะสม ตลอดจนแหล่งเรียนรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตามมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อเป็นที่การยอมรับของนักท่องเที่ยวคุณภาพในระดับสากลตามศักยภาพของชุมชน

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 พัฒนาการบริหารจัดการการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มุ่งเน้นการสร้างความสมดุลของความสุขทั้งคนในชุมชน และนักท่องเที่ยว โดยสนับสนุนให้คนในชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยวเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม กระจายรายได้ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนสู่สมาชิกในชุมชนอย่างเป็นธรรม รวมถึงสร้างการรับรู้ ความเข้าใจอันดีระหว่างคนในชุมชน และนักท่องเที่ยวผ่านรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 4 พัฒนากลไกการขับเคลื่อน ระบบการบริหารจัดการ และการทำงานเชื่อมโยงเชิงเครือข่ายประชารัฐที่มีเอกภาพ มั่นคง และยั่งยืน ผ่านการวางระบบกลไกการเชื่อมโยงเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน พัฒนาฐานข้อมูลของชุมชนที่มีการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในประเทศไทย ตลอดจนกำหนดมาตรการส่งเสริม และผลักดันการทำงานของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 5 พัฒนาดัชนีชี้วัดความสุขระหว่างชุมชน และนักท่องเที่ยว ตลอดจนพัฒนาไปสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้ในภูมิภาคอาเซียน โดยสร้างดัชนีชี้วัดความสุขทางการท่องเที่ยวของชุมชนและนักท่องเที่ยว แล้วนำดัชนีชี้วัดที่ได้ไปประเมินผลความสุขที่เกิดขึ้นในชุมชนท่องเที่ยว ตลอดจนส่งเสริมความร่วมมือการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในกลุ่มประเทศอาเซียน

จากประเด็นสำคัญในแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนดังที่กล่าวมาข้างต้น เห็นได้ว่าภาครัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมุ่งสะท้อนการแก้ไขปัญหาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของไทยในปัจจุบัน รวมทั้งมุ่งยกระดับมาตรฐาน และการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตลอดจนผลักดันให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นวาระแห่งชาติ ในท้ายที่สุดแล้วผลจากการนำแผนยุทธศาสตร์ฯทั้ง 5 ประเด็นไปปฏิบัติใช้จริง จะนำมาซึ่งผลประโยชน์ที่คนในชุมชนผู้ซึ่งเป็นรากฐานของประเทศคาดว่าจะได้รับอย่างเป็นรูปธรรมดังนี้

1. ทรัพยากรมนุษย์ในชุมชนมีศักยภาพ มีความรู้ และทักษะความสามารถในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้เกิดความอย่างยั่งยืน ตามแนวคิดของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานของความพอเพียง

2. ก่อให้เกิดการเพิ่มคุณค่า และมูลค่าของต้นทุนทรัพยากรการท่องเที่ยว อันจะทำให้เกิดการยกระดับความสำคัญของชุมชนในสังคม

3. จำนวนชุมชนที่มีการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีมาตรฐานคุณภาพ ภายใต้ขีดความสามารถของการรองรับของชุมชนมีจำนวนเพิ่มขึ้น

4. จำนวนเครือข่าย และความเข้มแข็งของเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีจำนวนเพิ่มขึ้น

5. มีการพัฒนา และผลักดันให้เกิดดัชนีชี้วัดความสุขของชุมชน และนักท่องเที่ยว เพื่อเป็นเครื่องมือของการปรับตัวในการบริหารจัดการชุมชน

6. ชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพิ่มขึ้น โดยมุ่งให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ

7. มีการกระจายรายได้ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนแก่สมาชิกในชุมชนอย่างเท่าเทียม และสมดุลกัน เพื่อเป็นการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม

8. ชุมชนมีขีดความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชุมชนเพิ่มขึ้น

ชุมชนอยู่ดี มีสุข อย่างยั่งยืน

หากกล่าวถึงสถานการณ์การท่องเที่ยวโดยชุมชนในระยะที่ผ่านมาพบว่า สถิติจำนวนนักท่องเที่ยว และรายได้ในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนอัตราการเติบโตอย่างต่อเนื่อง จากการสำรวจแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนหลัก 30 แห่ง ในปี พ.ศ. 2557 พบว่ามีจำนวนนักท่องเที่ยว 101,936 คน และมีรายได้จากนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้าไปท่องเที่ยวรวมทั้งสิ้น 32 ล้านบาท (ฐิติ ฐิติจำเริญพร และคณะ, 2559) ถัดมาในปี พ.ศ. 2558-2559 CBI (Centre for the Promotion of Imports from developing countries) ซึ่งเป็นองค์กรของรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ที่มีหน้าที่ส่งเสริมการส่งออกในประเทศกำลังพัฒนา และทำการวิจัยแนวโน้มการตลาดของการท่องเที่ยวโดยชุมชนในยุโรป นอกจากนี้หน่วยงานในประเทศไทย อาทิ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตลอดจนผู้ประกอบการบริษัทนำเที่ยว ได้พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อเสนอบริการ และประสบการณ์ที่ดีให้แก่กลุ่มตลาดที่กว้างขวาง และหลากหลายขึ้น

ในปัจจุบันนี้กระแสเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน กลายเป็นแรงผลักดันที่สำคัญให้ผู้ประกอบการธุรกิจด้านการท่องเที่ยวและบริการหันมาทำงานร่วมกับชุมชนมากขึ้น เพื่อให้ประโยชน์ตกสู่ชุมชนท้องถิ่น และกระจายรายได้แก่คนในชุมชน ผู้ซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรในพื้นที่อย่างเป็นธรรมมากขึ้น ซึ่งแตกต่างจากภาพในอดีตที่ผู้ประกอบการหรือนักธุรกิจอาจถูกมองว่าเป็นผู้เข้ามากอบโกยผลประโยชน์จากชุมชนท้องถิ่นเพียงอย่างเดียว ดังกรณีศึกษา Once Again Hostel ที่ทางผู้ประกอบการด้านพักแรมมีแนวคิดสอดคล้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานคิดเศรษฐกิจฐานราก คือ การพัฒนาชุมชนให้ยั่งยืนอยู่ได้ในโลกที่กำลังเปลี่ยนไป และทำอย่างไรให้ชุมชนรอบๆโฮสเทลอยู่ด้วยกันได้กับที่ธุรกิจโฮสเทลจากการฟื้นวิถีขึ้นมา อาทิ ชุมชนนางเลิ้งมีอาหารอร่อย มีละครชาตรี มีการจัดโปรแกรมท่องเที่ยวพานักท่องเที่ยวเข้าไปรู้จักบ้านบาตร เป็นต้น ทางผู้ประกอบการจึงได้มีการทำงานร่วมกับชาวบ้านในการพัฒนาสินค้าหรือจัดโปรแกรมเรียนรู้การทำบาตร ซึ่งเป็น

การดึงชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานกับโฮสเทล อีกทั้งพนักงานก็เป็นคนในบริเวณชุมชนที่โฮสเทลตั้งอยู่ เงินก็กระจายเข้าไปในชุมชน เรียกว่า Inclusive Business คือ ดึงเอาคนรอบๆชุมชนมาเกื้อกูลกัน เพื่อให้ทุกฝ่ายมีความสุข นักท่องเที่ยวได้มีส่วนในการช่วยเหลือชุมชน ตลอดจนเป็นการใช้การท่องเที่ยวในการสร้างเศรษฐกิจและความภาคภูมิใจให้คนในชุมชนจากการได้เข้ามาร่วมดูแลบ้านเกิดย่านเมืองเก่า โดยไม่จำเป็นต้องมีนายทุนมาพัฒนาพื้นที่ (สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2560) ส่วนอีกหนึ่งกรณีศึกษาที่มีรูปแบบ (Model) ในการทำงานร่วมกับชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม คือ บริษัท G Adventure เป็นบริษัทนำเที่ยวเชิงผจญภัยที่ตั้งอยู่ในประเทศแคนาดา ซึ่งบริษัทได้เข้ามาร่วมทำงานกับชุมชนบ้านผาหมอน จังหวัดเชียงใหม่ และชุมชนบ้านเมืองแพม จังหวัดแม่ฮ่องสอน จุดเริ่มต้นมาจากการที่บริษัท G Adventures ต้องการเปลี่ยนเส้นทางการเดินป่าที่ดูแล้วไม่ยั่งยืน เพราะขาดการจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยว ขาดการจัดการโดยชุมชน และหลายบริษัทขายโปรแกรมคล้ายกัน ผลที่ได้รับคือชุมชนได้ประโยชน์น้อยมาก และประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวได้รับเป็นเพียงการเดินป่าหรือพบเห็นกลุ่มชนเผ่าอย่างผิวเผิน ดังนั้นจึงมีการพัฒนารูปแบบ (Model) การตลาดเป็น Market Pull (รู้ว่านักท่องเที่ยวอยากได้อะไร แล้วจึงออกแบบโปรแกรม) ต่างกับ Market Push ในอดีต (ชุมชนมีของดี และนำเสนอของดีของตนโดยที่ยังไม่รู้ว่าใครคือนักท่องเที่ยวที่จะมาเที่ยวชุมชน) รวมถึงการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยว โปรแกรมการท่องเที่ยวและบริการการท่องเที่ยว เพื่อนำนักท่องเที่ยวเข้าไปเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ใหม่กับคนในชุมชน เช่น การเข้าพัก โฮมสเตย์ในชุมชน โปรแกรมเรียนรู้วิถีชีวิตกับชาวบ้านในชุมชนไม่ว่าจะเป็นการทำจักสาน ร่วมทำอาหารท้องถิ่น การทำการเกษตร ตลอดจนการเดินป่าเพื่อศึกษาธรรมชาติ เป็นต้น โดยจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวในแต่ละครั้งเพื่อไม่ให้เกินขีดความสามารถในการรองรับได้ของชุมชน ซึ่งกระบวนการทำงานดังกล่าวมีสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT-I) เป็นตัวกลางประสานงาน (Ground Operator) ระหว่างชุมชนกับบริษัท G Adventures โดยถือว่าตัวกลางประสานงานคืออีกห่วงโซ่อุปทานที่สำคัญ ในแง่ความยั่งยืนการมีตัวกลางประสานงานเป็นการให้ความมั่นใจในการทำงานว่ามีความใกล้ชิดชุมชน และเป็นการสร้างเสริมศักยภาพของตัวกลางประสานงานให้มีที่ยืนในห่วงโซ่อุปทาน และผลจากการดำเนินงานร่วมกันทำให้ในปี พ.ศ. 2558 – 2559 มีการกระจายรายได้ไปสู่ชาวบ้านทั้งสองชุมชนถึง 510,300 บาท และปี พ.ศ. 2560 มีการจองโปรแกรมท่องเที่ยวของชุมชนล่วงหน้ากว่าเท่าตัวจากปีก่อนหน้า (สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2560)

จากกรณีศึกษาดังกล่าวสามารถสะท้อนได้ว่า การจัดการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนเป็นเรื่องที่ไม่สามารถกระทำได้เพียงลำพังแค่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่ต้องอาศัยความร่วมมือของทุกภาคส่วนทั้งภาคประชาชนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน โดยเฉพาะการดำเนินงานร่วมกับแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน ต้องพึงระลึกถึงผลประโยชน์ที่ชุมชนพึงจะได้รับเป็นประการสำคัญ นอกจากเป็นการช่วยให้เกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชนแล้ว ทุกฝ่ายที่ดำเนินงานร่วมกันต้องช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรของชุมชนให้เกิดการนำไปใช้อย่างรู้คุณค่า และเกิดประโยชน์สูงสุด ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิต ประเพณีอันดีงาม ตลอดจนทรัพยากรทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานคิดเศรษฐกิจฐานรากที่ได้จากวิเคราะห์ไว้ในบทความฉบับนี้ว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยว

หรือเน้นสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน หมายรวมถึงการทำงานทั้งระบบ เพื่อใช้การท่องเที่ยวมาเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจให้มีการกระจายรายได้สู่คนในชุมชนท้องถิ่น พร้อมทั้งเชิดชูวิถีชีวิต วัฒนธรรมท้องถิ่น และทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นโจทย์การทำงานร่วมกันระหว่างคนในชุมชน ภาคีเครือข่าย ภาคธุรกิจ และหน่วยงานภาครัฐ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2559; คณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก, 2559) ซึ่งสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ชาติในมิติของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความคิดสร้างสรรค์ และเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาพัฒนาสินค้าเชิงวัฒนธรรมภายในชุมชน (กุลฑิกา สงวนพันธุ์ และอัชกรณ์ วงศ์ปรีดี, 2561) ดังนั้นการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ควบคู่ไปกับการพัฒนาฐานรากจะนำมาซึ่งแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีศักยภาพในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวของตนเองอย่างเข้มแข็ง และสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว ตลอดจนก่อให้เกิดความยั่งยืนที่นำพามาพร้อมกับความสุขของคนในชุมชนอย่างสมดุลกันในทุกมิติ

บทสรุป

การท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ระเบิดมาจากความพร้อม และความต้องการของคนในชุมชนในการบริหารจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวในพื้นที่ โดยเน้นกระบวนการการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นหัวใจหลักสำคัญ เริ่มตั้งแต่กระบวนการตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินการ การร่วมรับผลประโยชน์ และการประเมินผล เพื่อเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนให้เกิดความยั่งยืน รวมถึงสร้างประสบการณ์ที่ดี มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าบ้าน และผู้มาเยือนอย่างเป็นสุข ซึ่งแนวโน้มสถานการณ์การท่องเที่ยวโดยชุมชนจากอดีตสู่ปัจจุบันได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว และคาดว่ามีอัตราการเติบโตเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง หากเทียบจากสถิติจำนวนนักท่องเที่ยว และรายได้ที่หลั่งไหลเข้าสู่ชุมชนที่มีการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในแต่ละปี อีกนัยยะหนึ่งแม้ว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนสามารถสร้างอาชีพ สร้างรายได้ ให้แก่คนในชุมชน แต่เหตุใดแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนบางแห่ง โดยเฉพาะพื้นที่ท่องเที่ยวกระแสหลักที่นักท่องเที่ยวหลั่งไหลเข้าไปอย่างล้นหลามกลับทำให้ความสุขของคนในชุมชนลดลง มีปัญหาค่าครองชีพที่สูงขึ้น เกิดการจราจรติดขัด ตลอดจนก่อให้เกิดการย้ายถิ่นฐานออกจากชุมชน ด้วยเหตุนี้หน่วยงานภาครัฐ และภาคส่วนด้านการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องจึงตระหนักถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนมากขึ้น ด้วยเล็งเห็นว่าชุมชนคือ ฐานรากของประเทศชาติ ประกอบกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนคือ เครื่องมือในการพัฒนาชุมชน จึงได้จัดทำแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมอย่างยั่งยืนผ่านหลักการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน พร้อมเพิ่มมูลค่าทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชนเป็นวัตถุประสงค์หลัก ผ่านการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน(องค์การมหาชน). (2559). *แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน พ.ศ. 2559-2563*. กรุงเทพฯ: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาและองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน).

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2559). *การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน*. สืบค้นเมื่อ 3 พฤษภาคม 2562, จาก https://www.tatreviewmagazine.com/article/cbt-thailand/

กุลฑิกา สงวนพันธุ์ และอัชกรณ์ วงศ์ปรีดี. (2561). แนวทางการพัฒนาแบบจำลองสินค้าชุมชนเชิงวัฒนธรรมของประเทศไทย: กรณีศึกษาสินค้าชุมชนเชิงวัฒนธรรมใน 5 พื้นที่จังหวัด. *วารสารการบริหารท้องถิ่น, 11*(4), 102-130.

คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ. (2559). *เกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ.

คณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก. (2559). *คู่มือการพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานราก*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน).

ฐิติ ฐิติจำเริญพร และคณะ. (2559). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยย่อยที่ 1 การศึกษาความต้องการของตลาดที่มีศักยภาพเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนในประเทศไทยและอาเซียน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

พจนา สวนศรี. (2546). *คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน*. กรุงเทพฯ: โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ.

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน. (2556). *การท่องเที่ยวโดยชุมชน*. สืบค้นเมื่อ 12 พฤศจิกายน 2556, จาก https://cbt-i.org/cbt/

สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2560). *รายงานภาวะเศรษฐกิจท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.

สินธุ์ สโรบล. (2546). *การท่องเที่ยวโดยชุมชน แนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ*. เชียงใหม่: วนิดา เพรส.

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน). (2559). *รายงานการประชุมประชาพิจารณ์แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน เรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน: ประชารัฐกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากสู่ความอยู่ดีมีสุข*. กรุงเทพฯ: องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน).

Translated Thai References

Designated Areas for Sustainable Tourism Administration (Public Organization). (2016). *Community based tourism: civil state and grassroots economy development to good quality of life.* (Public Hearing Report). Bangkok: Designated Areas for Sustainable Tourism Administration (Public Organization). (In Thai)

Ministry of Tourism and Sports and Designated Areas for Sustainable Tourism Administration (Public Organization). (2016). *Strategic plan on community-based tourism 2016-2020*. Bangkok: Ministry of Tourism and Sports and Designated Areas for Sustainable Tourism Administration (Public Organization). (In Thai)

Ministry of Tourism and Sports. (2017). *Tourism Economic Report*. Bangkok: Ministry of Tourism and Sports. (In Thai)

Sanguanpan, K. & Wongpreedee, A. (2018). A Model for the Development of Culturally-Relevant Community Products in Thailand: A Case Study of Five Provinces. *Local Administration Journal, 11*(4), 102-130. (In Thai)

Sarobol, S. (2003). *Community based tourism: concept and experience in Northern Thailand*. Chiangmai: Wanida Press. (In Thai)

Suansi, P. (2003). *Community based tourism management hand book*. Bangkok: Responsible Ecological Social Tour – REST. (In Thai)

Subcommittee on Grassroots Economy Strategic Plan. (2016). *Grassroots Economy Development Handbook*. Bangkok: Community Organizations Development Institute. (In Thai)

The Committee on National Tourism Policies. (2016). *Criteria for community based tourism development*. Bangkok: The Committee on National Tourism Policies. (In Thai)

The Thailand Community Based Tourism Institute. (2013). *Community based tourism*. Retrieved November 12, 2013, from https://cbt-i.org/cbt/ (In Thai)

Thitichamroenphon, T. et al. (2016). *A study of quality target marketing demand for community based tourism in Thailand and ASEAN*. (Complete Research Report). Bangkok: National Research Council of Thailand and The Thailand Research Fund. (In Thai)

Tourism Authority of Thailand. (2016). *Sustainability of community based tourism*. Retrieved May 3, 2019, from https://www.tatreviewmagazine.com/article/cbt-thailand/. (In Thai)